

موسیقی رمضان در ایران

به کوشش هوشنگ جاوید

نت نگاری: محمدرضا درویشی

نشر سوره مهر

جاوید سپس در بحث آوازهای نیمه‌ی ماه رمضان به موضوعاتی چون نوش آباد کویر یزد، موسیقی و اوقات فراغت در ماه رمضان، آواها و نواهای شب قدر، نیایش و مرثیه‌خوانی، مقتل خوانی و منقبت‌خوانی، آواها و نواهای پایان ماه رمضان، آواز سحر در جنوب خراسان، سحرخوانی

در ایل بهلوری جنوب خراسان، مناجات‌شب جنوب خراسان، مناجات سحری خراسان میانه، مناجات سحر مشهد اردهال کاشان، پیش‌خوانی اذان سحر-مشهد اردهال، سحرخوانی هنگام وقوع مرگ کسی در گلدسته‌خوانی مشهد اردهال، مناجات سحر در کاشان، مناجات سحر در شاهرود و بسطام، آوازهای نیمه‌ی ماه رمضان در سیستان، آوازهای نیمه‌ی ماه رمضان در میان ترکمن‌های ایران، آوازهای نیمه‌ی ماه رمضان در جنوب خراسان، آواز نیمه‌ی شعبان در خورهه استان مرکزی، قنبری خوانی زنان در شب بیست و یکم ماه رمضان در مناطق کویری، قنبرخوانی در منطقه کویری خراسان (کاشمر-طبس - گناباد)، ناد علی خوانی به شیوه‌ی قنبرخوانی در بندوی، منقبت‌خوانی خوزستان (ازنا)، منقبت‌خوانی مولا علی (ع) در خراسان میانه و خوزستان (اندیمشک)، کرمان و استان مرکزی (تفرش)، پندو توسل خوانی در سحر منطقه‌ی شهریار، آواز مرحبا برای رویت هلال ماه رمضان در کردستان سنج، الوداع رمضان در جنوب ایران، بررسی آواز آیینی هور بابایی (هوم بابایی) در کاشان، و... می‌پردازد. در بحث آیین نوبت زنی یا نقاره زنی در ایران جاوید ابتدا به تعریف و منشاء پیدایش نقاره پرداخته و سپس به تعریف نوبت زنی و تاریخ آن در دوران باستان و پس از اسلام می‌پردازد و نوبت و نقاره در خراسان در تاریخ بیهقی و کتب دیگر تاریخی و همچنین نقاره زنی دینی - مذهبی (نقاره زنی در حرم رضوی - نقاره‌زنی مذهبی در سایر ولایات خراسان) مورد اشاره قرار می‌گیرد.

جاوید در بحثی که تحت عنوان رودررو آمده است به مباحثی چون گفت‌وگو درباره نقاره زنی در طبس، گفت‌وگو با نقاره زن کاشان و ساری و نابین، گفت‌وگو با طالبان شهرستان میبد، گفت‌وگو با شیپور سحرنواز معصوم آباد گرگان و غیره پرداخته است. وی در این بخش تلاش می‌کند، آنچه از یک هنر آیینی بازمانده، نقش‌هایی از گذشته موسیقی رمضان در ایران و سرزمین‌های اسلامی به همراه خاطره‌های پراهمیت - به لحاظ بار معنایی که در گذشته نسبت به آن وجود داشته - ارائه داده و به گونه‌ای، تأثیر این هنر را در فرهنگ شفاهی نشان دهد.

جاوید دو بخش اضافات، حواشی و تعلیقات و هم‌چنین شنیده‌ها را در پایان کتاب ارائه می‌دهد. در بحث شنیده‌ها به خاطرات آقای علی بلوکباشی درباره نقاره زنی در سبزواری، کل علی نقاره چی قشقایی، ضرب‌المثل‌های ایرانی درباره نقاره - نقاره خانه و ادوات و اجرای آن، و آواز زولبیا فروشان ماه رمضان در گیلان آوانگاری اشاره شده است. لازم به ذکر است که نت‌نویسی بخش نقاره زنی بر عهده‌ی آقای محمدرضا درویشی بوده است.

هنگامی که کودک بودم، شب‌های رمضان برایم زیبا بود، چراکه شور و شوق و هیجان خاصی را در آن می‌دیدم. مادر بزرگ، در شب‌های تابستانی ماه رمضان، در قوچان مرا بالای بام کاهگلی خانه‌ی یکی از اقوام می‌برد و در کنار خودش می‌نشاند و در حالی که برای متوجه ساختنم به زیبایی‌های شب تشویق می‌کرد، به ذکر خوانی و زمزمه‌اش مشغول می‌شد. یک سال هم در روستای فرخان نزدیک قوچان در خانه‌ی قوم دیگری به نام خسروپرویز همین

متوجه ساختنم را تکرار نمود. آن زمان می‌دیدم که زنان روستا در دل تاریکی، و در جوار نور چراغ انگلیسی [فانوس] چه تلاشی دارند. بوی نان تازه و چوب‌های سوخته درهم می‌آمیخت. نسیم که می‌آمد بوی جاشیر و بادرنجوبه و شبدر و درمنه ترکی می‌آورد و در این میان صدای مردش‌خوان بلند بود که بر بام خانه‌اش مشرف به امامزده فرخان، به صدایی خوش مناجات می‌کرد. در آن همه زیبایی، صدای خروج آرام جریان آب از مظهر قنات روستا شنیده می‌شد. موسیقی حیات زمین را می‌شنیدم و نمی‌فهمیدم. نور ستاره و نور ماه و ذکر مردمی که نور خدا در دلشان بود، درهم می‌آمیخت. به هنگام اذان صبح، فجر نور، جهان را در پهنه‌ی کوچکی از گستره‌ی زمین به استقبال می‌رفتند. من هنوز حیران آن روند رشد آرام روح معنوی در آن جامعه‌ی کوچک هستم.

هوشنگ جاوید با بیان نکته بالا و اینکه شنونده‌ی سال‌ها نقاره‌ی سحرها از نقاره‌خانه‌ی حضرت رضا بوده است به چگونگی تدوین این اثر و راهنمایی‌های مرحوم استاد سید ابوالقاسم انجوی شیرازی اشاره می‌کند. پس از تألیف کتاب آداب رمضان توسط آقای وکیلان، جاوید به فکر گردآوری نغمات، بیابان‌های ایران را طی می‌کند. وی نوشته خود را پاسخی به پرسش‌های ذهنی‌اش می‌داند. به گفته‌ی خودش تلاش کرده است تا درست بنویسد. روش پژوهش به صورت ترکیبی است، در عین حال بخش میدانی سهم مهم‌تری دارد.

اثر حاضر که تحت عنوان موسیقی رمضان در ایران به چاپ رسیده، دربرگیرنده‌ی این مباحث است:

آیین سحر، آوازهای نیمه‌ی ماه رمضان، آیین نوبت زنی یا نقاره‌زنی در ایران، رودرو، بخش اضافات، حواشی و تعلیقات، و شنیده‌ها.

اگر ما معتقدیم که در کشورمان ایران، همه‌ی اجزای زندگی مردم با ظرایف هنر عجین شده است، پس باید ماه رمضان و عید روزه داران آن نیز با آیین و مراسمی پرشکوه همراه و پدیدآمده باشد. کتاب حاضر بر این امر صحنه گذاشته و از تخریب آخرین جلوه‌های این آیین نیز اظهار تأسف می‌کند. بی‌شک با این روند تخریب، تنها تحقیق و ضبط آنچه بوده، راه دیگری نیست. این نخستین پژوهش میدانی - کتابخانه‌ای در باب موسیقی مراسم رمضان در ایران نیز بر عهده محقق میدانی آقای جاوید قرار گرفته است که تلاشی وافر کرده تا قبل از نابودی تمامی این سنت‌ها و آیین‌های بس ارزشمند در ضبط و نشر آن بکوشد.

در بحث آیین سحر با پیش‌خوانی رمضان، موسیقی رویت هلال، آواها و نواهای بیدارسازی، سحرخوانی، سحرخوانی به همراه سازکوبی، سحرخوانی با تنبور و دوتار، سازهای بادی نواختن در سحر، دهل زنی و نقاره زنی و جار کشیدن مواجه می‌شویم.